

'Zonder herrie schijnt ons voetballeven nu eenmaal niet mogelijk te zijn.'¹

SPORT IS OORLOG

Nico van Horn

In de verantwoordingsstukken van O&O Soerabaja (de Dienst Ontwikkeling en Ontspanning van de marine) zit een opvallende oorlogsmisdaad verstopt die met sport te maken heeft, en zo veel jaar na dato wel onthuld kan worden.² In een nota van 7 juni 1949 komt de positie van matroos A.A. van der Heijden ter sprake. Hij heeft malversaties gepleegd: maar liefst tien paar schoenveters, een voetbal, pingpongballen, tennisballen en één doos kerstboomversierselen heeft hij verdonkeremaand en doorverkocht. Het geval komt in dat jaar voor de Zeekrijgsraad, maar het vonnis zit er helaas niet bij. In alle andere oorlogsmisdaden en veroordelingen komt het begrip 'sport' verder niet voor.

De Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog begon onmiddellijk na de capitulatie van Japan en na het uitroepen van de Republiek Indonesië op 19 augustus 1945. Hij eindigde met de overdracht van de soevereiniteit over de voormalige kolonie Nederlands-Indië (met uitzondering van Nieuw-Guinea) door Nederland aan Indonesië op 27 december 1949. Hoe gek het ook klinkt, er werd in deze periode aan sport gedaan, aan georganiseerde sport zelfs, iets wat mag gelden als een zeer onderbelicht gebleven topic in de Nederlandse sportgeschiedenis. In die jaren beheerste het gewapende conflict tussen Indonesië en Nederland het dagelijkse leven, en ook de sport ontkwam niet aan de semipermanente oorlogstoestand. Tegelijkertijd waren er organisaties die zich bezig hielden met sport, en welke waren dat? Wat was de rol van sport in het Nederlandse leger en in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL)?

Een optimistische blik

'Is de voetbal ook niet één der middelen geweest, waardoor onze troepen als zij in nieuwe gebieden kwamen snel toenadering vonden tot de bevolking?', vraagt legercommandant voor Nederlands-Indië

generaal S. Spoor zich nog in 1949 af, het jaar dat zal eindigen met de soevereiniteitsoverdracht (en waarin hij zelf in mei overleed).³ Sport als beschavingsoffensief en vrede-stak.

Eenzelfde optimistische blik had toen ook oud-voorzitter J.D. Hoen van de Nederlandsch-Indische Voetbal Unie, die in 1949 van naam veranderde tot Voetbal-Unie in de Verenigde Staten van Indonesië (Ikatan Sepakraga Negara Indonesia Serakat): 'Laatst vroeg iemand mij of ik bezwaar had tegen de naamsverandering van N.I.V.U. in V.U.V.S.I./I.S.N.I.S. Het tegendeel is stellig het geval.'⁴ Dat kon gemakkelijk, want het ging niet om die naamsverandering; veel belangrijker was de bezetting van topposities binnen deze bond, zelfs in het onafhankelijk worden van Indonesië. Daaraan veranderde eind 1949 niet veel. Het bestuur bestond eind 1949 uit tien man, van wie alleen Dokter Nawir (lid van het elftal dat deelnam aan het WK van 1938 in Frankrijk), Achmadsjah (een hoge Indonesische ambtenaar) en drs. Koo Liong Bing niet als Nederlander werden beschouwd. De bond werd door Nederlanders opgericht en gedomineerd, zelfs toen de wapens al hadden gesproken bestond er geen grote aandrang om samen op te trekken met de al sinds 1930 bestaande Indonesische Voetbal Bond (Persatuan Sepakbola Seluruh Indonesia, PSSI) en eventueel tot een fusie te komen.

Sport is dus ook een vorm van oorlog, maar dat wil uiteraard niet zeggen dat alle sport in deze periode in het teken van oorlog stond. Reguliere sport ging zo veel mogelijk door. Op hoeveel velden is niet gevoetbald, op hoeveel banen is niet hardgelopen en in hoeveel zwembaden zijn geen wedstrijden gehouden, waarbij de oorlog niet de belangrijkste toeschouwer was?

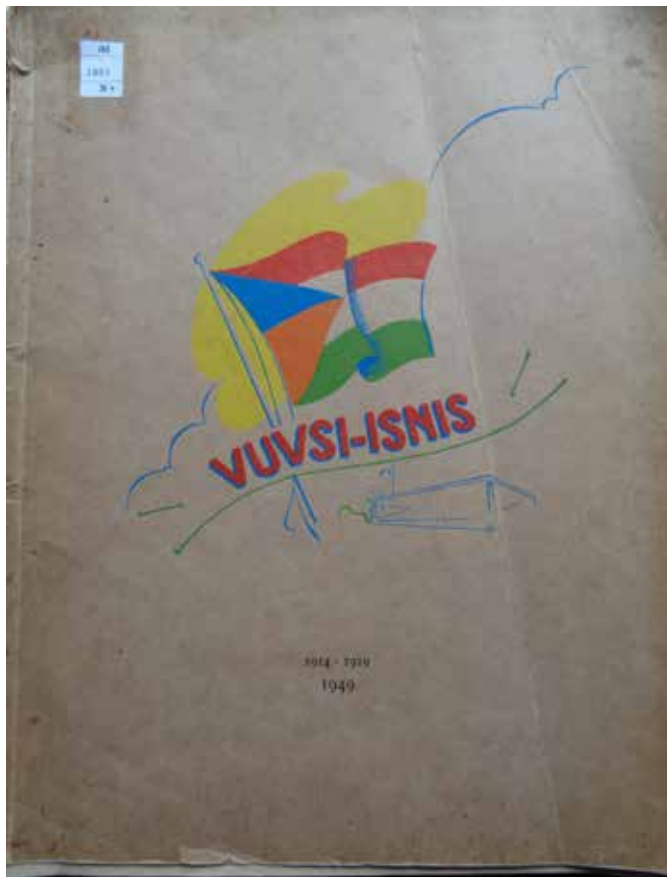
Sport doe je in principe voor plezier en ontspanning, maar daar kon het hoofd van het kantoor Militaire Lichamelijke Opvoeding in januari 1947

¹ *De Locomotief* (21 december 1915).

² Nationaal Archief (NA) 2.13.72, commandant zeemacht, 697, verantwoordingsstukken O&O Soerabaja (1949).

³ *VUVSI-ISNIS 1914-1919-1949. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de voetbal-toporganisatie in Indonesië en het vijf-en-dertigjarig bestaan van de steden-kampioenswedstrijden*. Kolff: Batavia, 1949, 31-32.

⁴ *Gedenkboek VUVSI-ISNIS*, 23-24.

Omslag van: VUVSI ISIS 1914-1919-1949. *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van de voetbal-toporganisatie in Indonesië en het vijf-en-dertig-jarig bestaan van de steden-kampioenswedstrijden.* Batavia, Kolff, 1949.

toch maar moeilijk aan wennen: 'Vrije sportbeoefening heeft ten doel zowel het opvoeren en onderhouden van de lichamelijke geoefendheid van alle troepen als een sportieve ontwikkeling, een gezonde ontspanning en een nuttige vrijetijds besteding.'⁵ Het ging hem in eerste instantie om de geoefendheid van de troepen.

Twee zielen, één gedachte

Aan beide zijden van de kleurrijke bestonden sportorganisaties. De Indonesische Sport Federatie ISA (later: PORI, Persatuan Olahraga Republik Indonesia) was opgericht in 1938 te Solo (ook Soerakarta genoemd) op Java, tijdens de achtste jaarlijkse conferentie van de PSSIO (zoals de voetbalorganisatie van Indonesië toen nog heette), met als doel de coördinatie van de Indonesische sportverenigingen, inclusief de voetbalverenigingen. Na de Indonesische onafhankelijkheidsverklaring van 17 augustus 1945 wilde Indonesië zo ook op sportgebied laten zien dat ze er waren en meetelden. Op een conferentie in dezelfde plaats in januari 1946 kwam het daarnaast tot de oprichting van een Indonesisch Olympisch Comité (KORI: Komite Olimpiade Republik Ondone-

sia) met als voorzitter sultan Hamengkubuwono IX van Yogya. Surrealistischer kan het niet, want begin 1947 is in de krant te lezen wat voor indruk die oprichting in Nederland maakte. Géén dus: 'Mede met het oog op het tijdig treffen van maatregelen ter voorbereiding van de uitzending van deelnemers aan de Olympiade in 1948 te Londen, heeft het Nederlandsch Olympisch Comité de wenschelijkheid in beschouwing genomen om hier te lande wederom een vertegenwoordigend lichaam in het leven te roepen.' En: 'Omdat het aloude Nederlandsch Indisch Olympisch Comité (N.I.O.C.) zijn vroegere werkzaamheden nog niet kon hervatten, had het Nederlands Olympisch Comité voorlopig besloten, tot een voorloopige éénhoofdige vertegenwoordiging van deze gebieden.'⁶

Kortom, Indonesië mocht zijn eigen Olympisch Comité hebben opgericht, dat betekende natuurlijk niets. Dat kunnen we zien als in datzelfde jaar kranten melding maken van pogingen van het Indonesische Olympische Comité om contact te zoeken met het Internationaal Olympische Comité.⁷ Geen schijn van kans natuurlijk, want het was Nederland dat nog uitmaakte wie Indië of Indonesië vertegenwoordigde op internationaal niveau.

Maar in 1947 ging Indonesië stug door op het ingeslagen, eigen olympische pad, zo blijkt uit krantenberichten over pogingen van datzelfde niet-erkende Indonesische Olympische Comité om toch te kunnen deelnemen aan de Spelen in Londen, 1948: 'Op de algemeene vergadering van het Indonesische Olympisch Comité en de P.O.R.I. (Indonesische Sportclub), die aan het eind van de vorige maand onder voorzitterschap van den Sultan van Djokja werd gehouden, werd het besluit genomen, dat Indonesië zich zal voorbereiden voor deelname aan de Olympische Spelen, welke in 1948 te Londen plaats hebben.'⁸

~~Voorbereiding of niet, het leidde tot niets. Indonesië~~

In 1946 kwam het tot de oprichting van een Indonesisch Olympisch Comité, met als voorzitter sultan Hamengkubuwono IX van Yogya.

werd niet toegelaten tot de Londense Spelen omdat de staat Indonesië niet internationaal erkend was, en ook nog geen lid was van het Internationaal Olympisch Comité. Toch vonden Soekarno en de andere

5 NA 2.13.132, Strijdkrachten Ned-Indië, 3643, Welfare, ontspanning, cursussen 1945-1949. Nota (6 januari 1947).

6 *De Nieuwe Courant* (4 januari 1947).

7 *Het Dagblad* (3 oktober 1946).

8 *De Nieuwe Courant* (13 februari 1947).

leiders van de jonge Republiek Indonesia het belangrijk genoeg om dan maar zelf 'Olympische' wedstrijden in Indonesië te organiseren. Deze eerste Pekan Olahraga Nasional werden gehouden van 8 tot 12 september 1948 in Solo. Die Spelen waren een succes, zodat de reeks tot aan de dag van vandaag doorloopt – om de vier jaar gehouden. De laatste P.O.N. werd gehouden in Bandung (september 2016).

Pas eind 1949 ging het Nederlands Olympisch Comité er toe over om zijn steun uit te spreken als het zou komen tot een Indonesisch Olympisch Comité. Dat er al zoiets bestond, opgericht in 1946, vergaten de heren.⁹ Die andere kijk op de werkelijkheid veranderde maar langzaam, ook na 27 december 1949.

Al in september begon de dag standaard met ochtendgymnastiek voor de opkomende wacht.

Het bestaan van het Indonesische volk

KNVB-voorzitter Karel Lotsy reisde in maart en april 1950 door de jonge Republiek Indonesië.¹⁰ Hij was over veel zaken erg positief: 'De twee, drie jaren die onze soldaten in Indonesië hebben doorgebracht, hebben nog dit voordeel opgeleverd, dat zich daar talloze[n] actief aan de sport hebben gewijd, dat er een reservoir van duizenden jonge voetballers is gevormd en dat ook het volleybalspel enorme opgang heeft gemaakt.'

Tot zover over de Nederlanders.

Een duidelijke mening had Lotsy over wat hij nu zag gebeuren: 'Het voetbalpeil is lager dan voor de oorlog. Wel tonen de Indonesiërs een opmerkelijk gevoel voor de bal te hebben. Wat hun echter ontbreekt, is de goede training en internationaal contact. Dat beseffen ze zelf heel goed. Daarom is een der grootste wensen der Indonesiërs eens tegen het elftal van New Delhi te spelen.'

Lotsy wijst de Indonesiërs er vervolgens op dat dit streven onmogelijk is, zolang ze niet aangesloten zijn bij de FIFA, de internationale voetbalbond. En om dat te kunnen realiseren zou Indonesië vertegenwoordigd moeten worden door slechts één nationale voetbalbond. En zo is de cirkel rond, want zelfs na 1949 trachtten sommige Nederlanders dus hun wil op te leggen aan een jong, onafhankelijk land, dat zelf hard bezig was om zijn eigen identiteit te zoeken.

Indonesische sporters kwamen trouwens wel degelijk snel in New Delhi, op de Aziatische Spelen van 1951. Dat werd mogelijk gemaakt door de internationale erkenning van de Republiek. Soekarno hield bij hun vertrek een toespraak waarin hij de rol van sport, zoals hij die zag, mooi verwoordde: 'Behalve dat U allen het maximum van Uw kundigheden op 't gebied van sport moet tonen, hebt U allen de plicht om in New Delhi het bestaan van een *Indonesisch* volk en een Indonesische staat kenbaar te maken.'¹¹

Nu het leger

De Nederlandse strijdkrachten en het Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger (K.N.I.L.) speelden hun eigen sport-rol in deze periode. Ik ga er hier trouwens gemakshalve van uit dat zij één pot nat waren. Maar dat was niet altijd zo, getuige een kwestie rond sportinstructeurs. Er was een tekort aan sportinstructeurs binnen het leger en het KNIL. Het leger had betere contacten met Nederland en kon daar een beroep doen op sportinstructeurs die in Nederland studeerden. Die konden gevraagd worden of zij zin hadden tijdelijk te werken in Indonesië. Het KNIL viel bij de bedeling van die leerkrachten buiten de boot.¹² De Nederlandse sportinstructeurs kwamen pas bij de aankomst van de 7-December divisie en dan ook nog eens mondjesmaat. Het liep niet storm in Nederland voor deze baan. Pas eind 1947, begin 1948 kon de vooroorlogse opleiding voor Militaire lichamelijke opvoeding in Bandung weer leerlingen opnemen en na een klein jaar konden de eerste instructeurs voornamelijk bij KNIL-eenheden aan het werk.

Wat was de plaats van sport binnen het leger? Een interessante blik levert de organisatie rond het afscheid van generaal-majoor S. de Waal in 1948 in Semarang op. Er worden sportwedstrijden georganiseerd voor de T-, V- en W-brigade in Midden Java, met voetbal, tennis, atletiek, handbal en hockey. De leiding laat bij het begin van de sportwedstrijden weten dat sport twee doelen kan dienen: recreatie, maar ook lichamelijke oefening. De wedstrijden zijn bedoeld als vertegenwoordiging van het leger in de samenleving. Ze moeten de burgerij laten zien dat de geest van saamhorigheid van de troepen in dit gewest groot is.¹³

Toch was tegelijkertijd de rol van sport maar betrekkelijk. In een brief van J.F. Scheers aan Spoor¹⁴

11 Nederlandstalig verslag in: *Javabode* (27 februari 1951).

12 NA 2.10.49, Commissariaat Indische Zaken, 3162.

13 NA 2.13.132, Strijdkrachten Ned-Indië, 3643, Welzijn, ontspanning en cursussen 1945-1949.

14 NA 2.13.132, Strijdkrachten Ned-Indië, 4755 (31 januari 1947), staf II-7 RI.

⁹ *De Vrije Pers: ochtendbulletin* (5 november 1949).

¹⁰ *Limburgsch Dagblad* (18 april 1950).

uit 1947 over ontspanning voor de troepen, komt het woord 'sport' niet voor: 'Maar wil ik de jongens aan het woord laten? Zij voelen niets voor klassieke concerten, voordrachtskunstenaars, danskunstenaars. Wat zij graag zien zijn revues, blijspelen, films, jazz-orkesten en grappige conferenciers. Zij willen vooral lachen. Zij willen geen dingen zien en horen die op een wat hoger niveau liggen. Laat men in Nederland niet vergeten, dat het doorsnee publiek ook niet anders wil.'

Sportmaterialen en -voorzieningen

Hoe stond het met de materiële sportvoorzieningen voor de Nederlandse militairen overzee?

In een nota uit begin 1946, met een kredietaanvraag voor sportmateriaal bij de zeemacht, werd een uitgave van bijna één miljoen gulden begroot.¹⁵ Het ging om driehonderd paar voetbalschoenen, tweehonderd voetballen, tweehonderd hockeysticks, honderd tenniserackets, vierentwintig waterpoloballen, tweehonderd paar spikes, honderd wedstrijdspenen, vijftig paar bokshandschoenen, tien complete baseballoutfits en badmintonrackets. Maar de aanvoer van sportmateriaal verliep de eerste maanden niet vlot: geen materiaal in Nederland, tekort aan deviezen en beperkt transport, want er was wel wat anders naar Indonesië te vervoeren. In maart 1946 werden per Johan de Witt zegge en schrijve elf voetbalshirts en -broeken verstuurd. Gelukkig klommen in juni 1946 de werkelijk geleverde aantallen. Zo ontving het korps mariniers te Soerabaja vijftig voetballen, vier waterpoloballen en elf hockeysticks. Die kredietaanvraag van één miljoen moeten we overigens afzetten tegen twaalf miljoen voor kantinebenodigdheden, ook genoemd in diezelfde notitie.

Een voorbeeld van de beperkte financiële mogelijkheden. Ik vond een intern briefje, waarin staat dat de Nederlands-Indische tennisbond was benaderd over de mogelijke komst van een Amerikaans tennis-team.¹⁶ Dat speelde in het najaar van 1948 in Australië en wilde best naar Indonesië komen, maar dan wel voor een tegemoetkoming van vijftigduizend gulden. Zowel het Deviezeninstituut als de Dienst Verre Oosten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken wilden dat beslist niet en dat werd per omme-gaande aan het Amerikaanse consulaat gemeld. Er was een deviezentekort en op alle uitgaven die niet strikt noodzakelijk waren, kon en moest worden bezuinigd.

¹⁵ NA 2.05.117, dossierarchief 1945-1954, 22638. Nota (januari 1946).

¹⁶ NA 2.05.52 DIRVO 171, Stukken betreffende de regeling van bezoeken van buitenlanders alsmede de berichtgeving omtrent hun mening ten aanzien van Nederlands-Indië, 1947-1950. Brief (23 september 1948).

'Weest niet bang. Onze troepen zoeken slechts naar wapens.' Fotografie onbekend.

Nemen we een andere plaats: Makassar op Zuid-Celebes. Daar kwam het Nederlandse leger pas in het najaar van 1946 aan. Al in september begon de dag standaard met ochtendgymnastiek voor de opkomende wacht. Al snel organiseerde de meegekomen officier, medeverantwoordelijk voor sport en verplicht aanwezig bij elke legereenheid, atletiekwedstrijden in het centrum van de stad. Voetbal werd veelvuldig beoefend: tegen bestaande clubs, maar ook tegen clubs van bezoekende schepen.¹⁷ Eind 1946 kende Makassar een bloeiend en actief sportleven.

Dat spul ging mee naar Singapore, zo werd hem gezegd.

Nog geen pacificatiemiddel

De verhouding met de burgerij verliep soms moeizaam. In principe bemoeide het leger zich niet met sportzaken van de gewone mensen en meestal kreeg het leger voorrang waar het om sportfaciliteiten ging. Een nota van het Departement van Sociale Zaken van eind 1947 beschrijft de sportmogelijkheden in en rondom Batavia.¹⁸ Sociale Zaken ondersteunde de niet-militairen alleen daar waar het nodig was en hulp bij de heropleving van het voetbal had geen prioriteit.

Andere sporten konden wel op de benodigde actieve ondersteuning rekenen, zoals het zwemmen. Het

¹⁷ NA 2.13.72, Commandant zeemacht, 367 rapportage O&O Makassar.

¹⁸ NA 2.10.36.15, Indisch Archief, 83, 206, vertrouwelijke nota inzake de werkzaamheden van het Departement van Sociale Zaken te Batavia op cultureel terrein (einde 1947).

zwembad Manggarai in Batavia was door de marine in bezit genomen en het vereiste de nodige tijd en moeite om ook burgers weer te kunnen laten zwemen. Een zelfde situatie deed zich ook voor bij hockey. Het enige hockeyveld in Batavia was dat van de marine. Soms hielp Sociale Zaken met het heroprichten van oude verenigingen (zoals de voetbalverenigingen te Palembang en Riouw), soms hielp ze bij het opzetten van nieuwe. Een groot probleem was dat veel oud-leden niet meer konden sporten bij gebrek aan materiaal en terreinen. Sociale Zaken, in de vorm van Algemene Burgerzorg, faciliteerde met voorschotten en met de levering van sportmateriaal.

Sociale Zaken stimuleerde het leger om wedstrijden uit te schrijven tegen de lokale bevolking. Dat ging niet altijd goed. Op 31 maart 1948 werd er gevoetbald in Bima (Sumbawa), waar de militairen van de 4^e infanterie een wedstrijd speelden tegen een lokaal team. Dat liep uit de hand. Er braken onlusten uit, waarbij het tot handtastelijkheden kwam, en dat leidde tot zo'n gespannen sfeer dat de wedstrijd voortijdig werd afgeblazen. De commandant noteerde in het weekverslag dat hij opdracht had gegeven 'voorlopig wedstrijden achterwege te laten daar voetbalwedstrijden nog steeds niet als pacificatiemiddel beschouwd kunnen worden'.¹⁹

Karel Lotsy: 'Het voetbalpeil is lager dan voor de oorlog. Wel tonen de Indonesiërs een opmerkelijk gevoel voor de bal te hebben.'

De verhoudingen waren soms prima. In Batavia, in maart 1946, merkte luitenant Frits Le Coultre Britse legertrucks op die naar de haven reden. De Britten zouden de grote plaatsen in Indonesië verlaten, omdat hier en daar de Nederlanders terug mochten komen. De jonge luitenant hield één van de trucks staande, omdat hij zag dat er in de truck allerlei materiaal lag voor de watersport, zoals zeilboten, roeiboten, riggers en riemen. Hij vroeg wat de bedoeling was. Dat spul ging mee naar Singapore, zo werd hem gezegd. Le Coultre heeft één van de trucks tegen kunnen houden, zo wist hij me dertig jaar geleden te vertellen, de ander kon hij niet meer stoppen. Al het watersportmateriaal was afkomstig van de Hollandia Roeivereniging en de Bataviasche Yachtclub, allebei Nederlandse verenigingen van vóór de oorlog. Zo bleken krijgsmacht en burgerij

19 NA 2.13.132, Strijdkrachten Ned-Indië, 575. Verslag (7 april 1948).

duus ook goed samen te kunnen werken.

Een ander voorbeeld van goede samenwerking was de heroprichting van de boksbond in Surabaya, in 1948. De bokswereld daar was doordrongen van corrupte Chinezen die met hun organisaties en geld de bokswereld domineerden. De Marine organiseerde zelf bokswedstrijden en een heuse competitie, en probeerde zo de Chinezen eruit te werken.²⁰

Opvallend was wel het gemak waarmee militaire elftallen – en ik heb het nu over voetbal – indrongen in de reguliere competitie. Dat leverde problemen op als competitievervalsing. En laten we wel zijn, over het algemeen was de lichamelijke conditie van de soldaten beter dan die van de burgerij. Het risico dat een enthousiast legerelftal ineens kon worden ingezet bij actieve dienst of overplaatsing was groot. We hoeven ons alleen maar het inkappen van de competities begin 1950 voor te stellen. Daarbij kwam dat ondanks de wat sombere cijfers van begin 1946 die ik daarnet schetste, het leger over het algemeen beter in zijn sportmiddelen zat dan de oude vooroorlogse burgerclubs. Soms was de zaak beter geregeld zoals in Semarang op Midden-Java. In Mei 1948 hergroepeerde de hockeyers zich, op aandrang van het leger: de burgers gingen verder als BHC, Burger Hockey Club, de militairen kwamen in elftallen die De Kanaries en De Kieviten genoemd werden. In juni 1948 stelde de sportleiding bij het leger voor, dwingend, dat militaire elftallen moesten kiezen: voor de reguliere competitie binnen de VSO (Voetbalbond Semarang en Omstreken) of de MLO, de militaire tegenhanger.²¹

Het is allemaal niet zo erg

In een groot, allesomvattend, historisch, beslist voor altijd afdoende, uiteraard zeer onpartijdig, onderzoek naar alles dat met de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië te maken heeft, zal de sport wel een heel kleine rol spelen. Vandaar dit artikel.

Laten we in een optimistische sfeer afsluiten. Aan generaal Spoor het laatste woord: 'En hoe vaak is niet door een partijtje voetbal op de Aloon-Aloon in een juist bevrijde plaats aan de bevolking bewezen, dat het afschrikwekkende beeld, dat door de vijandig gezinde propagandisten over onze troepen was opgehangen, leugens en bedrog was.'²²

20 NA 2.13.72, Commandant zeemacht, 373, rapportages O&O Soerabaja.

21 NA 2.13.132, Strijdkrachten Ned-Indië, 3545, Welzijn, ontspanning en cursussen 1945-1949.

22 Gedenkboek VUUSI-ISNIS, 31.